

УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПРО СВОЄ ПРОФЕСІЙНЕ МАЙБУТНЄ

Проблема становлення та динаміки професійної свідомості та уявлень про професійне майбутнє не досить повно висвітлена у сучасній психологічній науці. Можливо, це пов'язано зі складністю самого предмету дослідження і відсутністю одностайної інтерпретації існуючих уявлень про професійні перспективи. Безсумнівно, професійні уявлення виступають важливим компонентом становлення особистості фахівця. Але процес професіоналізації ускладнюється низкою чинників: нестабільністю національного ринку праці, невизначеністю статусу психологічних послуг у різних соціальних сферах, швидкістю зміни вимог до професійних якостей і функціональних обов'язків спеціалістів, високою стресогенністю умов роботи, низьким престижем спеціальності, частковою сформованістю у студентів-психологів реалістичних уявлень про професійне майбутнє тощо.

Наявні емпіричні дослідження зазначають, що часто професійний світогляд студентів-психологів внутрішньо суперечливий, еkleктичний, стереотипізований (Донцов А., 1999; Ксенда О., 2010; Платаш Е., 2011; Вагапова А., 2012); існуючий образ професійної діяльності часто дифузний, неструктурований, далекий від реалій (Любимова Г., 2000); уявлення про зміст майбутньої діяльності міфологізовані (Вачков В., Гриншпун И., Пряжников Н., 2008; Стоюхина Н., 2018). Поряд з тим, на старших курсах до процесу становлення самосвідомості майбутнього фахівця вперше долучається ідентифікація з професією, що відбувається шляхом напруженого, активного, часто конфліктного пошуку образу свого професійного майбутнього, смислу обраної спеціальності (Володина К., 2013; Буякас Т., 2016).

Зазначене вище спонукало до вибору теми тез, орієнтованих на емпіричне вивчення особливостей уявлень студентів старших курсів про своє професійне майбутнє.

Учасникам дослідження (16 студентам 3-го і 14 студентам 4-го курсів спеціальності «Психологія», ППФ, НУ«ЧК» імені Т.Г. Шевченка) було запропоновано написати есе на тему: «Образ себе як майбутнього професіоналу». Старшокурсники невідповідно стали учасниками дослідження, оскільки третій рік навчання часто стає переламним моментом професіоналізації в умовах ЗВО, коли адаптаційний період закінчився й почали актуалізуватися професійні інтереси, перші перспективні плани (Рогов Е., 2003; Зеер Э., 2006). Третьокурсники переосмислюють професійний вибір та готовність працювати в обраній сфері, орієнтуючись на наявність у себе інтересу. На четвертому році навчання, після практики у профільних/непрофільних закладах, здійснюється повторна оцінка готовності до самореалізації в обраній професії, але вже з урахуванням її запитаності на ринку праці (Зайцева М., Мартыненко С., Курденко А., 2009).

Методом обробки есе виступив контент-аналіз типових висловлювань. Висловлювання були згруповані по п'яти показниках, що характеризують майбутню фахову діяльність: професійна мотивація, професійні цінності, професійно-важливі якості (ПВЯ) спеціаліста, професійна позиція психолога, риси/особливості, що заважають ефективній професіоналізації.

Проаналізуємо *уявлення*, пов'язані з окремими аспектами *професійного майбутнього*, *спільні* для студентів 3-го і 4-го курсів.

Мотиви вибору фаху. У відповідях респондентів про мотиви вибору майбутньої професії майже з однаковою частотою зустрічаються такі: зовнішні (під впливом стереотипного образу психолога у ЗМІ; порада батьків, друзів; «мені всі говорили: “Ти – справжній психолог”, мабуть, професія сама вибрала мене»); внутрішні (тривала зацікавленість професією, цілеспрямований вибір ЗВО, співпраця зі шкільним психологом під час навчання у ЗНЗ); істинні (бажання допомагати людям у вирішенні їх життєвих труднощів, робота над собою, щоб стати кваліфікованим фахівцем) і хибні (бажання «виправити себе, щоб всім подобатись», «навчитись бачити людей наскрізь», оволодіти техніками впливу, маніпулювати іншими).

Цінності та мотиви майбутньої професійної діяльності. Домінуючу роль у процесі професіоналізації виконує ціннісно-сміслова сфера, саме вона утримує людину у професії, а у випадку трансформації – призводить до зміни виду діяльності (Пузырей А., 2005; Буякас Т., 2006). Найвпливовішими смисловими орієнтирами, пов'язаними з цілями й завданнями обраної професії, студенти вважають дві цінності: допомога іншим людям та самовдосконалення, саморозвиток фахівця. Серед професійних мотивів, які, на думку опитаних, зможуть забезпечити тривале виконання фахових обов'язків, виділилися три: відчуття потрібності («хочу допомагати людям стати більш щасливими й обізнаними»); можливість професійно рости, вдосконалюватися («буду їздити на конференції, читати наукові статті, розробляти методики і власні теорії»; «професія спонукає до безперервного саморозвитку і самопізнання, тому психологу завжди є до чого прагнути і чому навчатися»; «я просто не маю права залишатися на місці ... я повинна завжди рухатись вперед, розвиватися, дізнаватися нове, ставати кращою»); суспільна корисність роботи (знання психологічних особливостей людей; розширення кола соціальних контактів). Поодиноким зустрічається мотив впливу (частіше висловлюють хлопці: «якщо працювати психологом, то бути кращим у своїй профспільноті»; «якщо ставати психологом, то вже так, щоб пам'ятали століттями, і щоб мною пишалися мої пра- пра- правнуки»; «колеги мене поважатимуть і дослухатимуться»).

ПВЯ спеціаліста. В оцінці особистісних складових, які сприятимуть їх професійній ефективності, опитувані виявили одностайність: на перше місце потрапили комунікативні здібності; на друге – емпатія (4-й курс наголошував на тому, щоб «здатність співпереживати, співчувати не плутали із жалістю до клієнта»); на третє – «уміння майстерно слухати і чути людину»; на четверте – діяльнісні характеристики (активність, ініціативність, цілеспрямованість); п'яте розділили: інтелектуальні характеристики (логіка, кмітливість, допитливість, швидкість прийняття оптимальних рішень) + щире бажання допомагати людям у вирішенні їх проблем + впевненість у собі. Як бачимо, ПВЯ психолога мають досить стереотипний характер, оскільки успішний фахівець повинен вміти

гарно говорити, демонструвати співчуття, уважно слухати, бути дуже активним і кмітливим, щоб швидко і впевнено «розбиратися з проблемами клієнта».

Профпозиція психолога/ставлення до професії. Переважна більшість респондентів вважає свою професію потрібною, справедливо зауважуючи, що «наразі не всі люди розуміють роль психолога у суспільстві»; «не всі можуть дозволити собі витрати на психолога»; «поняття “мій психолог” ще не прижилося у нас»; «нажаль, це поки що непрестижна професія»; «хоч зараз ця професія не затребувана, але ця професія – моя». Це не позбавляє студентів бажання працювати у сфері допомагаючих професій (з 30-ти опитаних 25-ть мають намір після закінчення університету працювати психологами). Половина респондентів збирається попрацювати у державних закладах (переважно освітніх і реабілітаційних), щоб набратися досвіду, а потім влаштуватися у приватні компанії; 7 опитаних націлені на розвиток власного бізнесу у психологічній сфері, причому двоє – за кордоном (у Польщі і Німеччині).

Менше половини опитаних спромоглися оцінити себе, як майбутнього професіонала; ця оцінка має переважно оптимістичний і досить самокритичний характер («бачу себе гарним психологом, але для цього потрібно ще довго і важко працювати»; «вважаю, що стану хорошим спеціалістом, хоча й розумію – це буде нелегко, бо ця професія відбирає всі сили, час і нерви»).

Риси/особливості, що заважають ефективній професіоналізації. Стати на заваді успішній професійній самореалізації опитаних можуть: невпевненість у собі; емоційні особливості (висока тривожність, схильність до депресивних станів, вразливість, невірноваженість), але «немає жодної людини без недоліків, і якщо дуже постаратися, то можна все виправити!».

Аналіз есе дав змогу виділити окремі *відмінності* в уявленнях студентів 3-го і 4-го курсів щодо образу їх *професійного майбутнього*.

Третьокурсники у своїй майбутній професійній діяльності більше орієнтовані на альтруїстичні цінності (допомогу людям); вмотивовані усвідомленням потрібності їх праці; ефективні у виконанні професійних обов'язків завдяки розвиненій комунікативній компетентності, умінню слухати

і чути клієнта, здатності до самоаналізу й саморефлексії, креативним здібностям і відкритості новому досвіду (до речі, саморефлексія і креативність не зустрічаються в есе студентів 4-го курсу); заважає успішній професіоналізації висока емоційна виснажливність роботи (емоційне вигорання) та лінощі. Вони абсолютно впевнені у потрібності своєї професії й працюватимуть за спеціальністю (спочатку в державних освітніх організаціях, щоб набути практичного досвіду, а потім – у приватних закладах). Найбільшу втіху їм приносить задоволення від якісної допомоги клієнтам.

Четвертокурсники, завдяки відвіданню навчальних практик або власному досвіду роботи у сфері надання психологічних послуг, скоригували свої уявлення про професійне майбутнє. Так, найбільшою цінністю своєї діяльності (поряд з допомогою людям) є особистісне зростання; провідними мотивами – можливість фахового саморозвитку і відчуття задоволення від приналежності до професії; ефективний фахівець повинен мати розвинену волюву сферу, стресостійкість, об'єктивність; не допускати деструктивного злиття з клієнтом; уміти приймати оптимальні рішення. Стати на заваді успішному професійному функціонуванню можуть індивідуально-типологічні особливості (окремі прояви темпераменту, характеру). Вони впевнені у потрібності своєї професії й працюватимуть за спеціальністю (переважно у приватних закладах, за кордоном, платно – волонтерство та соціальні клієнти не розглядаються як варіант професійної самореалізації). Їх професійна позиція реалістичніша: щоб бути гарним спеціалістом недостатньо любити людей і хотіти їм допомогти, потрібно постійно професійно самовдосконалюватися і особистісно рости.

Таким чином, у процесі навчання у ЗВО відбувається усвідомлення студентами різних сторін діяльності професіонала і порівняння власних можливостей з вимогами суспільства до майбутньої професії, формується позитивне ставлення й інтерес до її опанування. У студентів-психологів старших курсів наявний певний образ власного професійного майбутнього: у третьокурсників він здебільшого стереотипний та ідеалізований, у четвертокурсників – більш деталізований, цілісний і наближений до реалій.